

1960 Darbesi'nin Ekonomi Politigi

Pınar Kaya Özçelik*

ÖZET

1960 Darbesi, çeşitli iç ve dış dinamiklerin bir bileşkesinin ürünüdür. 1950'li yılların ortalarına doğru, tarıma dayalı sermaye birikim rejimi tıkanmış ve birikim rejiminin tıkanmasının tetiklediği iktisadi kriz, tarım ve ticaret burjuvazisinin önderliğinde kurulan iktidar blokundaki sınıf koalisyonunun dağılmasıyla sonuçlanmış ve derin bir siyasi bunalım yaşanmaya başlamıştır. Bu koşullar altında burjuvazi kendi iç çelişkileri parlamenter siyasi rejim içerisinde çözüme kavuşturamamış ve 1960 Darbesi sermaye birikim rejimindeki tıkanıklıkları gidererek, sanayiye dayalı sermaye birikim rejimine geçişin koşullarını hazırlamak, iktidar blokundaki sınıf koalisyonunun sanayi burjuvazisinin önderliğinde yeniden kurulması ve bu yönde yasal-politik üst yapının inşası misyonunu üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1960 Darbesi, Sermaye Birikim Rejimi, Sınıf Fraksiyonları, Siyasi Bunalım, İktisadi Bunalım, İktidar Bloku.

THE POLITICAL ECONOMY OF 1960 COUP D'ETAT

ABSTRACT

The 1960 Coup d'état is the product of various internal and external dynamics. To the mid-1950s, the capital accumulation regime based on agriculture was blocked, and the economic crisis triggered by the blocking of accumulation regime resulted in the collapse of the class coalition led by agricultural and commercial bourgeoisie, and a deep political depression began to start. Under these conditions, the bourgeoisie could not resolve its internal contradictions in the parliamentary political regime, and 1960 Coup undertook the responsibility of preparing the conditions for the transition into capital accumulation regime based on industry with lifting barriers in the accumulation regime, reestablishing the class coalition of government block under the leadership of industrial bourgeoisie, and establishing the legal-political superstructure in this manner.

Keywords: 1960 Coup d'état, Capital Accumulation Regime, Class Fraction, Political Tension, Government Block

---

* Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

1960 DARBESİ'NİN EKONOMİ POLİTİĞİ

Türkiye aylardır darbe söylentileriyle çalkalanmaktadır. Bu eksen de sorunsallaştırılan ordunun siyasal hayat üzerindeki 'vesayeti', aynı zamanda üç önemli darbe yaşamış Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren gözlenebilecek bir hattın da izdüşümünü yansıtmaktadır. Söz konusu her üç darbe de(1960, 1971 ve 1980), birikim rejimindeki tıkanıklık sonucu, iktidar blokunda sınıf koalisyonunun dağılmasıyla birlikte, siyasal bunalımın derinleşmesi akabinde cereyan etmiştir. İlgili yazında yaşanan darbelerin faturası, genel olarak askeri/sivil bürokrasiye çıkartılmakta ve bu bağlamda askeri/sivil bürokrasinin ihtirasları ile açıklanmaktadır. Ayrıca, yine bu eksen de Osmanlı ile cumhuriyet arasında kurulan süreklilik esasında, yine bürokrasi sorunsalı merkezinde, gerçekleştirilen darbeler 'devlet geleneği' temelinde değerlendirilmektedir. Zira bu açıklamalar, burjuvazisini arayan genç cumhuriyetin, kurucu kadrosunun niteliklerinden de feyz almaktadır. Bu makalenin temel argümanı, 1960 darbesinin, birikim rejiminde yaşanan tıkanıklık sonucunda yaşanan iktisadi kriz nedeniyle, iktidar bloku¹ içerisindeki fraksiyonlar arası çelişkilerin artması ve bu doğrultuda derinleşen siyasal bunalım konjonktüründe, egemen fraksiyonun bu çelişkileri parlamenter siyasal rejimin sınırları içerisinde çözememesi neticesinde gerçekleştirildiğidir.

II. Dünya Savaşı'nın belirleyiciliği altında Türkiye'de ki savaş ekonomisi koşulları, iktidar blokunda sınıf koalisyonunun dağılmasına yol açan etkenleri de kendi içerisinde taşımaktaydı. Savaş ekonomisinin yarattığı kaotik ortamda, tarım ve ticaret burjuvazisi hızla palazlanırken, savaş ekonomisinin bütün maliyetini emekçi sınıflar sırtlamıştı. İktisadi ve mali krizin pençesindeki siyasal iktidarın meşruiyeti de hızla aşınmaya başlamıştı. Bu doğrultuda siyasal iktidar, bir yandan savaş ekonomisinin finansmanını sağlayabilmek ve yaşanan mali ve iktisadi krizi hafifletebilmek diğer yandan da palazlanan burjuvazinin hırçın kâr hırsını törpülemek ve yıpranan meşruiyetini yeniden onarmak adına bir dizi iktisadi ve mali politikalar uygulama çalışmıştır. Her ne kadar bu politikalar görünüşte savaş ekonomisinin maliyetini tüm toplumsal kesimlere yayma amacıyla yürürlüğe konulsa da, uygulamada farklı sonuçlara yol açmıştır. Örneğin savaş ortamında özellikle tarım ve ticaret burjuvazisinin spekülatif kazançlarını vergilendirmek adına çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu, esas olarak ticaret burjuvazisini ve tali olarak da çiftçi, esnaf ve ücretlileri kapsasa da, uygulamada verginin yarısından

1 Poulantzas (2004:87), iktidar blokunu, birçok toplumsal sınıflardan oluşan bir toplumsal formasyonda ve özellikle burjuva sınıfının yapısal olarak sınıf fraksiyonlarına bölünmüş olduğu kapitalist bir toplumsal formasyonda, siyasal egemenliğin tek bir sınıf veya fraksiyonun elinde bulunmaması, çeşitli sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının özgül ittifakına dayanması olarak tanımlamaktadır. İktidar bloku içerisinde sınıfsal fraksiyonlardan biri konjonktürel olarak, diğerleri üzerinde hegemonik bir üstünlük kurmaktadır.

fazlası azınlıklardan tahsil edilmiş ve dolayısıyla azınlıklardan ulusal burjuvaziye sermaye aktarımına hizmet etmiştir.² Bu dönemin diğer bir vergisi olan Toprak Mahsulleri Vergisi'nin muhatabı da yine pratikte, büyük toprak sahipleri ve tarım burjuvazisinden ziyade, esas olarak, piyasaya dönük üretim yapmayan küçük ve yoksul köylülük olmuştur. Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri vergisinden önce çıkarılan Milli Koruma Kanunu (1940)³ ise, emekçi sınıflar üzerinde yarattığı yıkımın yanı sıra, özel girişimi koruyan ve kollayan çeşitli hükümlerin yanında kimi düzenlemeleriyle de, özellikle devlet himayesinde ve teşvikiyle geliştirilmeye çalışılan cılız sanayi sermayesini de hedef almaktaydı. Özellikle, Milli Koruma Kanunu çerçevesinde küçük çiftçinin ürünlerine ve hayvanlarına zorla el konulması, yükümlülüklerini yerine getiremeyenlerin çeşitli işlerde borçlarının karşılığı olarak angarya hizmetinde zorla çalıştırılmasına imkan tanıyan iş yükümlülüklerinin getirilmesi, köylünün ürünlerine düşük taban fiyatlarıyla el konulması...vb, köylünün ciddi anlamda CHP hükümetinden uzaklaşmasını da beraberinde getirmişti. Ülkenin nüfusunun ezici çoğunluğunu köylü nüfusunun oluşturduğu dikkate alınırsa, söz konusu sürecin siyasal iktidarın meşruiyetinde önemli bir sarsıntıya yol açtığı söylenebilir. CHP iktidarından soğuyan sadece emekçi sınıflar değildi. Uygulanmaya çalışılan söz konusu politikalar neticesinde, ticaret burjuvazisi, tarım burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri, kendi kesimsel çıkarlarını artık CHP'nin temsil etmediğine kanaat getirerek, yeni bir siyasi örgütlenme içersine girmeye başlayacaklardır. İktidar blokunda sınıfkoalisyonunun dağılmasının gerisinde yatan temel çelişki, savaş ekonomisi koşullarında, genelde CHP iktidarının özelde sivil/askeri bürokrasinin, toplumsal formasyonun birliğini/bütünlüğünü koruma, üretimin toplumsal koşullarının sağlanması ve yeniden üretiminin gereklilikleri doğrultusunda, sermaye birikimini güvence altına alma ve bu bağlamda burjuvazinin uzun vadeli çıkarlarını gözetme politikası ile burjuvazinin kısa erimli çıkarlarını gerçekleştirme arzusunun çelişmesiydi. Söz konusu bu çelişki temelinde, siyasal iktidarın uygulamaya çalıştığı politikalar, burjuvazinin bir bütün olarak kesimsel çıkarlarını aşmaya başladığında, CHP hükümetini siyasal iktidardan uzaklaştıracak olan egemen sınıf içi çatışmanın piminin çekilmesine neden olmuştur. Bu çatışmanın fitilini ateşleyen ise, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'dur. Daha tasarı halindeyken bile, mecliste yoğun bir muhalefetle karşılanan bu kanun, iktidar blokunun dağılmasında ve fraksiyonlar arası çelişkilerin kristalleşmesinde önemli bir mihenk taşıdır. Ayrıca İnönü'nün

2 Bkz. Korkut Boratav (2003), Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002, Ankara: İmge Yayınevi, s: 83-86. Ayrıca Aktar (2006:136-211), Varlık Vergisi'nin asıl hedefinin, ağırlıklı olarak gayri Müslimlerden oluşan İstanbul ticaret burjuvazisi olduğunu belirtmekte ve yaptığı araştırmanın sonucunda, bu verginin gayri Müslim tüccarların tasfiyesiyle onların ellerindeki iktisadi kaynakların Türk burjuvazisine aktarılması ile Türk tüccarların da artık ticarete yavaş yavaş boy göstermeye başladığını ifade etmektedir.

3 Milli Koruma Kanunu'nun içeriği için bkz. (Koçak, 2003:374-382).

ağırlığını koymasıyla bu tasarının yasalaşmasına rağmen sınırlı bir uygulama şansı bulması, burjuvazinin gelişen iktisadi gücünün yanı sıra siyasi gücü hakkında önemli bir ipucunu da içinde barındırmaktadır. Zira iktisadi gelişme göstergeleri bakımından bir kesinti ve gerileme dönemi olarak değerlendirilebilecek olan 1940-1945 yılları, 1946'da Türkiye'yi iktisadi politikaları, dünya içindeki konumu ve siyasi yapısı bakımından tamamen farklı bir gelişme doğrultusuna yöneltecek yeni güç dengelerinin kurulmasına yol açan önemli bir 'kuluçka dönemi' olarak nitelendirilebilir.⁴ Nihayetinde iktidar bloku içerisindeki sınıf koalisyonunun dağılması neticesinde baş gösteren CHP'nin temsil krizi, CHP içerisindeki muhalefetin Demokrat Parti'yi kurmasıyla sonuçlanmıştır. Esasında tarım ve ticaret burjuvazisi ile büyük toprak sahiplerinin kesimsel çıkarlarının sözcülüğünü üslenen bu parti, iktisadi ve siyasi liberalizm ekseninde, temel hak ve hürriyetler prensibine oturttuğu demokrasi söylemiyle, kısa zamanda tek parti rejimine muhalif çeşitli sosyal kesimleri kendi etrafında toplamayı başarmıştır. Tarım ve ticaret burjuvazisinin kesimsel çıkarlarıyla, Türkiye'nin dâhil olmaya çalıştığı ABD'nin önderliğindeki kapitalist uluslar arası işbölümünün mantığı arasındaki çekişme, 1950 seçimleriyle Demokrat Parti'nin siyasal iktidarı ele geçirmesine önemli bir katkı yapmıştır. Zira ABD ile burjuvazinin kesimsel çıkarları arasındaki bu işlevsel çekişme, Demokrat Parti'nin iktisadi politikalarında tarımın önceliğini büyük ölçüde belirlemiş ve Türkiye'nin iktisadi ve mali tabanını oluşturan köylülüğün, Demokrat Parti ekseninde örgütlenen tarım ve ticaret burjuvazisinin hegemonyasına eklenmesini kolaylaştırmıştır.

Demokrat Parti döneminde tarıma dayalı sermaye birikim rejimi uygulanmıştır. Söz konusu bu birikim rejiminin 1950-1953 yılının ortalarına kadar başarılı biçimde işlediği söylenebilir.⁵ Şüphesiz bu başarıda bir çok faktörün katkısı söz konusudur. Özellikle uluslar arası konjonktürdeki gelişmeler bu başarıyı birçok yönden kamçulamıştır. II. Dünya savaşının özellikle Avrupa ülkeleri üzerindeki dramatik sonuçları ve patlak veren Kore Savaşı, tarımın dış ticaret hadlerinin yükselmesine ivme kazandırmış, kapitalist uluslar arası işbölümüne tarım ürünleri ve hammadde ihracatçısı olarak eklenenen Türkiye'nin bu süreçten nemalanmasına katkıda bulunmuştur. Üstelik ABD'nin hegemonyasına eklenenen Türkiye'ye bu işbölümünün gerekleri doğrultusunda Marshall Yardımı kapsamında verilen traktörler tarımda makineleşmeyi olanaklı kılarak, tarımda verimliliğin

4 Bkz. (Boratav, 2003:83).

5 Kazgan'ın (2005:99-101) belirttiğine göre, 1950-1953 arasında tarımda katma değer %25'ten DTH'deki iyileşmenin de eklenmesiyle, ihracat gelirinin %30'dan fazla artış sağladığı gözlemlenmektedir. GSMH yılda ortalama %11.3, sanayi %10.5, tarım üretimi ise bununda üzerinde bir hızla %12.2 artarken genel fiyat seviyesi artışı sadece %4 kadardır. Toplam yatırımların %15 kadar bir oranı, ulaştırma ve inşaat kesiminden sonra yatırım verimliliği en yüksek kesim olan tarıma akmıştır. Ülke tarım üretimi ve ihracatı artışına dayalı bir 'altın çağ' yaşamaktaydı. İhracatın ithalatı karşılama oranı %62 kadardır.

atmasına katkıda bulunmuştur.⁶ Ayrıca ülkedeki elverişli iklim şartlarını da bu verimliliğin armasına yardımcı olmuştur. ABD, Türkiye’de yürütülen iktisadi ve mali politikalarındaki tarımın önceliğini, çeşitli yardım ve kredi imkânlarıyla da desteklemiştir. 1953 yılına kadar çeşitli şekillerde ülkeye akan söz konusu dış yardım ve krediler, hem ABD hem de Demokrat Parti açısından işlevsel bir stratejiye tekabül ediyordu. Zira ABD, bir yandan elindeki kullanım süresi dolmuş, atıl tarım makineleri ihracı ile kendisine pazar yaratırken; diğer yandan verdiği krediler⁷ ile de Türkiye ekonomisini kendi ekonomisine bağımlı kılarak, Türkiye üzerindeki hegemonyasını da genişletmeye çalışmıştır. Demokrat Parti açısından ise, bu ittifakın nimetleri, iktidar bloku içerisindeki egemen fraksiyonun diğer sınıf fraksiyonlarının çıkarlarını kendi kesimsel çıkarlarına eklememesine imkân tanıyarak, iktidar blokunun birliğine ve bütünlüğüne katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra özellikle Türkiye’ye verilen krediler, izlenen kalkınma politikalarının başarıyla sürdürülmesini olanaklı kılmış ve kalkınma söyleminin somutlaşmasına hizmet etmiştir. Böylelikle de özellikle emekçi sınıfların kalkınmacılık ideolojisine eklenmeleri kolaylaşmış ve egemen sınıfın hegemonyasını kurmasını büyük ölçüde desteklemiştir.

Tarıma dayalı sermaye birikim stratejisinin yanı sıra Demokrat Parti döneminde tek uluslu hegemonya projesi uygulanmaya çalışılmıştır.⁸ Sermaye birikim stratejisinin başarılı biçimde işlediği 1950-1953 yılları arasında tek uluslu hegemonya projesinin de başarılı olduğu söylenebilir. Zira hegemonya projesinin başarısını büyük ölçüde birikim rejiminin istikrarlı bir şekilde işlemesi belirlemektedir. Farklı sınıfsal kesimlerin hegemonya projesine eklenmesinde, birikim rejiminin yarattığı olanaklar önemli ölçüde belirleyici olmaktadır. İktidar blokundaki sınıf fraksiyonlarının kesimsel çıkarlarının egemen fraksiyonun kesimsel çıkarlarına eklenmesinde ve emekçi sınıflar da dâhil olmak üzere, çeşitli sınıfsal ve toplumsal kesimlerin kalkınma politikaları aracılığıyla

6 Kazgan (2003:372), Marshall Yardımı kapsamında ülkeye temin edilen traktörler sayesinde enerji eksikliği dolayısıyla atıl kalan toprakların, 1950-1960 arasında süratle ekime açıldığını ve nadas dahil, ekilmiş arazilerin söz konusu tarihsel aralıkta 14.5 milyon hektardan 23.3 milyon hektara çıktığını söylemektedir.

7 ABD’nin verdiği kredilerin ABD açısından işlevselliğini Köymen (2008:105), şu şekilde açıklamaktadır: Marshall Yardımı çerçevesinde ABD’nin verdiği borçlarla Türkiye’nin ABD’nin artık kullanmadığı birinci nesilden kalma traktörleri borç olarak verilen dolarlarla aldığı vurgulayarak, ABD’nin yaptığı ‘yiyecek yardımı’ adı altında da düşük fiyatla tarımsal ürün satarak üretim fazlalıklarından kurtulduğunu vurgulayarak; bu durumun, siyasi iktidarı bir yandan yerli üretimi korumak için yüksek taban politikasını uygulamaya zorlarken, diğer yandan bu zorluğun ya para basarak ya da borçlanarak karşılanmaya çalışıldığını da belirtmektedir.

8 Jessop (2005:176-177), tek uluslu hegemonya projesinin, bütün toplumun desteğinin maddi ödünler ve sembolik mükâfatlar yolu ile kazılmaya çalışıldığı genişlemeci bir hegemonya olduğunu belirterek, ekonomik kriz dönemlerinde veya maddi tavizler için imkânların kısıtlı olduğu durumlarda tek uluslu projenin gerçekleşme ihtimalinin sınırlı olduğunu da vurgulamaktadır.

hegemonya projesine bağlanması, egemen fraksiyonun kesimsel çıkarlarını aşmayacak birtakım tavizlerin verilmesiyle ilişkilidir. Söz konusu bu tavizlerin iktisadi boyutunun yanı sıra aynı zamanda siyasal ve sosyo- kültürel bir içeriği de olmak durumundadır. Zira iktidar bloku içerisindeki yönetici sınıfın hegemonyasını kurması için de bu zorunludur. Bu bağlamda Demokrat Parti tek uluslu hegemonya projesi etrafında tutunumu sağlamak ve çeşitli sınıfsal ve toplumsal kesimleri kendi saflarına kanalize ederek hegemonyasını sağlamak adına, kendi kesimsel çıkarlarını aşmayacak ölçüde izlediği iktisadi ve siyasi politikalarla çeşitli sınıfsal kesimlerin farklı çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Örneğin tarım reformu kapsamında tarım makineleri ithalatı, tarımsal kredilerin artırılması, tarımsal ürünleri destekleme politikaları doğrultusunda tarım ürünleri taban fiyatlarının yüksek tutulması, devlet mülkiyetindeki toprakların çiftçiye dağıtılması, tarımın vergilendirmeden muaf tutulması...vb gibi uygulamalardan sınırlı da olsa köylüler istifade etse de, söz konusu politikalar esas olarak büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına hitap etmekteydi.⁹ Söz konusu politikalarla yararlanan diğer bir ayrıcalıklı kesim ise ticaret burjuvazisiydi. Tarımın ticarileşmesinin bu kesime yaratmış olduğu olanakların yanı sıra, dış ticarete uygulanan liberalizasyon politikaları¹⁰ ve kredi imkânlarının artması ve özellikle kredili ithalat uygulaması da bu kesimin tatmininde siyasal iktidarın elindeki önemli araçlar olmuştur.¹¹ Bu dönemde de, sınırlı da olsa, gelişim halindeki sanayi burjuvazisine de yönelik adımlar atılmış, fakat 1950 yılında özel girişime dönük faizli, projeye bağlı döviz kredisi verme amacına yönelik olarak kurulan Türkiye Sınai Kalkınma

9 Yerasimos (1980:731), çiftçi ailelerinin %80'inden her birinin yaralandığı yıllık ortalama kredi tutarının 300 Türk lirası olduğunu vurgulayarak, 37 büyük toprak sahibinin her birinin ortalama 626 bin Türk lirası aldığı dolayısıyla makineleşmenin nimetlerinden büyük toprak sahiplerinin yararlandığını belirtmektedir. Ayrıca Keyder (1983:241), 1952'de tarım makineleri sahipleri üzerinde yapılan bir araştırmada bunların yüzde 93'ünün makine bedellerinin yüzde 60'ını kredi olarak aldıklarını gösterdiğini belirterek, kredinin alınmasında ise, ekonomik imkânların yanı sıra siyasi kayırma mekanizmasının da rol oynadığını vurgulamaktadır. Ayrıca ziraat Bankası'nın politikasının Demokrat Parti ile birlikte değiştiğini söyleyerek bu bankanın verdiği kredilerin 1948-1958 arasında on kat arttığını ve kredi alımının kolaylaştığını da eklemektedir.

10 Boratav (2003:100), Demokrat Parti'nin 1950 Haziranında 11704 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla ilan edilen ithalat rejimiyle oldukça ileri bir aşamaya geçildiğini vurgulayarak, bu kararlar üç yıl boyunca Türkiye'de, gümrük tarifeleri dışındaki koruma önlemlerinin büyük ölçüde kaldırıldığı bir dış ticaret politikası izlediğini belirtmektedir. Kazgan da (2005:103), 1950 yılında OEEC'nin 'tavsiyesi' üzerine Türkiye'nin ithalatını %60 liberasyona açtığını, hatta bir ara bu oranın %65'e yaklaştığını söylemektedir. 1953'te ayrıca Serbest Bölgeler Kanunu'nun da çıktığını vurgulamaktadır.

11 Örneğin 1950'de çıkarılan Hazinece Özel Teşebbüse Kefalet Edilmesi ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun'la Maliye Bakanlığı'nı (300 milyon TL'yi geçmemek kaydıyla) özel girişimin dışarıdan sağladığı uzun vadeli borçlara kefil saymıştır. 1953 yılında da devreye konulan 'kredili İthalat', ticaret bankalarının dış dünyadan döviz kredisi sağlamalarını mümkün kılmıştır. Buna göre, kredinin geri ödenmesinde döviz ile ödeme sorumluluğu T.C Merkez Bankası'nda kaldığı halde, bankaların krediye ilişkin dövizleri T.C. Merkez Bankası'na devretme yükümlülüğü yoktu. Bkz. (Kazgan, 2005:102).

Bankası'na¹² rağmen, ilk yıllarda sanayi sermayesinin gelişimi sınırlı kalmıştır.¹³ Tek parti döneminde devlet desteğiyle görece bir gelişme gösteren sanayi kesimi, söz konusu bu dönemde duraklama sürecine girmiştir.¹⁴ Bu duraklamada, bu dönemdeki (1950-1953) ticaretten ve tarımdan elde edilen kârların bir türlü sınıai yatırımlara dönüşmemesi etkili olduğu söylenebilir. Emekçi sınıflar açısından ise durum biraz farklıydı. Savaş yıllarında mutlak hayat standartları belirgin bir biçimde düşen emekçi gruplar, 1950 yılına gelindiğinde, savaş öncesinin reel gelir düzeylerini aşmışlardır. Fakat sürece bölüşüm göstergeleri açısından bakıldığında, tarım dışındaki ücreti-maaşlı grupların milli hâsıladan paylarının azaldığının gözlemlenmektedir.¹⁵ Tarıma dayalı ihracat ekonomisinin, ilk yıllarda olumlu iklim şartlarının ve tarımdaki makineleşmenin ivme kazandırdığı artan tarımsal verimliliğin neticesinde, yaşanan bol hasatlı yıllarda ve uluslar konjonktüründe elverişli olduğu dönemde, yaşanan iktisadi canlanmanın söz konusu bu görece azalışın hissedilmesini engellemiştir. Bu nedenle söz konusu bu dönem geniş halk yığınlarınca bir refah, bir bolluk dönemi olarak görülmüştür.¹⁶

Demokrat Parti, muhalefet yıllarındaki hak ve hürriyetler ve demokrasi söylemi doğrultusunda, iktidarlarının ilk yıllarında sembolik bazı düzenlemeler de yapmıştır. Örneğin Matbuat Kanunu'nun 30.md. kaldırılarak matbuat suçlarının askeri mahkemede görülmesine son verilmiş, böylelikle muhalefette desteğini gördüğü basını mükâfatlandırmaya çalışmıştır. Ayrıca I. Menderes hükümeti, ezanın Arapça okunmasından başka, devlet radyosunda Kur'an okutulmasını sağlamış ve resmi bütçeden din işlerine ayrılan ödeneği artırmıştır. Bu doğrultuda

12 Keyder (2005:170-171), Sınai Kalkınma Bankası'nın Amerikalı uzmanların kamu yatırımlarının kısılmasını ve özel sektörün teşvik edilmesi yolundaki teşviklerinin neticesinde, 1950 yılında Dünya Bankası'nın yardımıyla dış fonları özel sektöre aktarılması maksadıyla kurulduğunu belirtmektedir.

13 Gülten Kazgan (2005), Türkiye Ekonomisinde Krizler : 1929-2001, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s: 102-103.

14 Yerasimos (1980:739), kent burjuvazisinin payına düşen kredilerin büyük oranının ticaret kesimine gittiğini örneğin bu kesimin 1950 yılında Merkez Bankasından verilen krediler dışında toplam kredilerin %52'sinin bu kesimin elinde toplandığını belirterek, aynı yılda yapı işleri kesiminin aldığı kredi oranının %3.1, sanayi kesiminin aldığı kredinin oranının ise, %0 olduğunu vurgulamaktadır. 1955 yılında bu üç kesimin aldığı kredi oranları, ise, sırasıyla %46.8, %6.9, %2.7 'dir. Boratav'da (2003:101), 1952-1953 yılları arasında sanayi sektörünün milli hasıla içindeki payının %15.2'den %13.5'e düştüğünü belirterek, sanayinin milli hasıladaki payının azalmasına karşın tarım oranlarının artması, bu dönemin dünya ekonomisi ile hammaddeci ihtisaslaşmaya dayanan bütünleşme eğiliminin bir yansıması olarak yorumlamaktadır.

15 Boratav'ın (2003:103) belirttiğine göre, memur maaşlarının GSYİH içindeki payı 1945'te %8.3 iken, 1953'te %6.6'ya düşmüştür. Tarım dışı kesim içindeki ücret paylarına ilişkin 1950-1953 yıllarına ait bulgular, ücretlerin katma değer içindeki payı %22.2'den %18.8'e düşmüştür. Bu değişmelerin tüm ücret ve maaş gelirleri için ifadesinin 1950-1953 yılları arasında milli hasıladan %19.5'ten %16.1'e, tarım dışı hasıla içinde %38.9'dan %32'ye düştüğünü belirtmektedir. DİE'nin imalat sanayi için verdiği ücret/katma değer oranları da 1950-1953 arasında %32.3'ten %30'a düşmeyi yansıması bakımından Boratav'ın ulaştığı sonucu desteklediğini belirtmektedir.

16 Bkz. (Boratav , 2003: 102).

iktidara gelirken yoğun desteğini gördüğü islamcı kesimin tatmin edilebileceği düşünülmüştür. Zira ülkede yaşanan din hürriyeti atmosferi içerisinde, vatandaşların dini amaçlarla dernek kurmalarına da müsamaha gösterilmiştir.¹⁷

1953 yılına gelindiğinde ise ekonomideki canlanma etkisini kaybetmeye başlamıştır. Özellikle 1954 yılında olumsuz hava koşulları tarımsal üretimi olumsuz etkilemiş, bu süreç Kore Savaşı'nın da bitmesi neticesinde yaratılan spekülasyon fiyat artışlarının sona ermesi ve bu yönde dış ticaret hadlerinin de tarımın aleyhine dönmesiyle birleşince tarım ürünleri ihracatı önemli sekteye uğramıştı. Böylelikle 1954 yılında, 1953 yılına oranla, tarımsal üretim %14 oranında düşmüştür. 1954-1958 arasında tarımın ortalama yıllık büyüme hızı %4'e düşünce, şüphesiz geleneksel tarım ürünlerinin ihracına dayalı ülke ekonomisi ve bu doğrultuda tarıma dayalı sermaye birikim rejimi ciddi sarsıntılar geçirmeye başlamıştır. İhracattaki gerilemeye karşın, hükümetin 1953-1954 yılları arasında uyguladığı kredili ithalat politikasının da katkısıyla, bu dönemde ithalatta patlama yaşanmıştır. Kredili ithalat uygulaması Merkez Bankası'nın kısa vadeli döviz borçlarını giderek artırmış, artan ithalat ile ortaya çıkan cari işlemler bilançosu açığına dış borç anaparalarının ödemesi de gündeme gelince, Merkez Bankası altın satışlarını serbest bırakmış, fakat bu seferde, altın rezervlerinin üçte biri ithalattaki patlama sonucu kısa sürede tükenince, uygulama durdurulmuş, fakat söz konusu bu durum, özellikle 1956-1958 yılları arasında yaşanan döviz darboğazına neden olmuştur. Söz konusu süreçte hükümetin taban fiyatlarını uluslar arası konjonktüre zıt bir şekilde ısrarla yüksek tutması, Ziraat Bankası'nın kredi olanaklarını sürekli olarak artırması, Merkez Bankası'nın yükünü ve sorumluluğunu sürekli olarak genişletmesi, plansız yatırımların finansmanının sürekli dış borç ve emisyonla sağlanmaya çalışılması ülkede enflasyonu tetiklemiştir. Söz konusu süreç, Demokrat Parti'nin liberal ekonomi ve devletçilik karşıtlığına dayandıran siyasal söyleminde kırılmayı da beraberinde getirerek, ekonomiye devlet müdahalesinin kapılarını açmıştır.¹⁸ Fakat bu müdahaleler de sonuç vermemiş, iktisadi kriz

17 Menderes bu konuda, vatandaşların dini akidelerinin icabı olarak teberurlarda bulunmak, cami yaptırmak, hoca tutmak, dini ayin ve ibadetlerini icra etmekte tamamen serbest olduğunu belirterek bu itibarla din hürriyeti mevzuunda şikayetin olmaması gerektiğini de vurgulamaktadır. Bkz. (Menderes, 22.02.1951, Der.Kılçık, 1991:276, cilt,2). Menderes, CHP döneminde yılda ortalama 50-60 cami tamir edilirken 1950 yılında hayrat ve abide tamirlerine 627 bin lira, 1951'de 927 bin lira ve 1958'de de 1 milyon 348 bin lira sarfedildiğini belirterek, 1951 yılında 116 cami tamir edildiğini ve bu rakamın 1952 sonunda da 150'yi bulacağını da vurgulamaktadır. Bkz. Menderes 1952, der, Kılçık, 1991:178, cilt, 3). Ayrıca (Yücekök, 1971:133), 1950'de kurulmuş olan cami yapımını organize etmek için kurulmuş olan din derneklerinin 1950'de sayısının 142 olduğunu belirterek, 1960 yılında bu derneklerin sayısının 4821'e ulaştığını vurgulamaktadır. Kuran ve imam hatip kurslarını yaptırma ve yaşatma amacıyla kurulan din derneklerinin ise, 1950'de 12 olduğunu, 1960'da ise sayılarının 283'e ulaştığını söylemektedir.

18 Bu dönemde hayata geçirilen bir dizi politika ile iktisadi kriz kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bunlar arasında 1953 Tevzin Fonu, 1955 Döviz Komitesi, 1956 İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi,

hafifletilmek bir yana giderek derinleşmiştir. 1958'e gelindiğinde, hükümet çeşitli çevrelerden yeterli kredi de bulamamaya başlamış ve sonuçta 1958 yılında Türkiye vadesi geçmiş dış borçlarının önemli bir kısmını ödeyemez duruma gelmiştir. Bunun sonucunda Demokrat Parti hükümeti çaresizlik sonucu IMF öncülüğündeki istikrar programını kabul etmek durumunda kalmıştır.¹⁹

Siyasal iktidar, birikim rejiminin tıkanıdığı, iktisadi krizin şiddetlendiği bu dönemde, ısrarla tek uluslu hegemonya projesini ısrarla sürdürmeye çalışarak, kalkınmacılık ideolojisi doğrultusunda, kamu harcamalarını artırmayı sürekli bir politika haline getirmiş ve bu amaçla para arzını sürekli artırarak, ülke ekonomisini ciddi bir darboğaza sürüklemiştir. Ayrıca, Demokrat Parti, programında belirttiği kamu iktisadi teşebbüslerini sınırlandırma ve tasfiye amacını göz aradı ederek, çok sayıda yeni kamu iktisadi teşekkülleri kurma yoluna gitmiştir. iktisadi kriz derinleşip enflasyon şiddetlenirken, Ziraat Bankası aracılığıyla da çiftinin makine-teçhizat alımlarını kolaylaştırmak için zaten düşük olan ve enflasyon hızlanırken artırılmayan faiz haddinin çok altında faiz hadleriyle de kredi vermeye devam etmiştir. Şüphesiz bu politikalarda tarıma dayalı sermaye birikim rejiminin tıkanıdığı koşullarda, Demokrat Parti'nin tek uluslu hegemonya projesinden ısrarla vazgeçmemesinin gerisinde, şiddetlenen iktisadi krizin iktidar blokunun içindeki çeşitli sınıf fraksiyonları arasındaki çelişkileri artırmasının önüne geçerek, iktidar blokunun birliğinin korunması kaygısı yatmaktadır. Söz konusu bu kaygının yanı sıra, aynı zamanda, çeşitli iktisadi tedbirlerle ekonomik bunalımın emekçi sınıflar üzerindeki etkisinin en aza indirgenerek,²⁰ bu sınıflar üzerindeki meşruiyetin de zedelenmesinin önüne geçilmesi ve böylelikle Demokrat Parti'yi iktidara taşıyan sosyal tabanın desteğinin korumasına çalışılması önemli bir belirleyiciliğe sahiptir. Demokrat Parti'nin, tek uluslu hegemonya projesi doğrultusundaki ısrarı bağlamında, verilebilecek bir örnek de, yaşanan iktisadi çalkantının emekçi sınıflar üzerindeki olumsuz etkisini telafi etmek adına, memurların ve subayların maaşlarına zam yapılması ve işçilere prim verme kararı alınmasıdır. Ayrıca

1956 Türk Parasının Kıymetini Koruma ve 1957 Hazine Hissesi, Milli Koruma Kanunu, Fiyat Kontrolleri uygulamaları gösterilebilir. Örneğin Tevzin Fonu ile, ithalattan prim alıp, ihracata prim verme yoluyla örtük bir devalüasyon sağlanmış, Döviz Komitesi ile, kamu ve özel kesimlerin döviz ihtiyacına göre, döviz harcama listeleri düzenlenerek döviz talebi sınırlandırılmaya çalışılmış, İthal Malları Fiyat Kontrol Komitesi ile, ithal mallarının fiyatlarını denetleyen bürokratik bir kurum oluşturulmuş ve Türk Parasının Kıymetini Koruma'ya ilişkin kanunla da tam döviz kontrol rejimine geçilerek bunu İthalattan Hazine Hissesi olarak alınan vergi izlemiştir. Bkz. (Kazgan 2005:110-111).

19 Bkz. (Kazgan, 2005:104-120).

20 Kazgan (2005:118-119) 1958 krizi ve onu izleyen durgunluk yıllarının en çarpıcı özelliği olarak ücretli çalışanların ya da tarım çalışanlarının refah düzeyinde ciddi gerilemeler yaratmamış olmasını göstermektedir. Reel ücretler sadece 1958 yılında 1953 düzeyinin gerisine düşmüş bunun dışında durgunluğunu dip yaptığı 1960-1961 de dahi, artmamış fakat eski düzeyini korumuştur. Aynı şekilde Kazgan, işveren ve ücretli çalışan sayısında azalma değil aksine artışın gerçekleştiğini de vurgulayarak bu toptan artışa rağmen, ticaret kesimi ile makine imalatı gibi bazı sanayi kollarında da büyük istihdam kaybı yaşandığını da eklemektedir.

işçilere hafta tatili ve tatil günlerinde ücret ödenmesine dair kanunu ve daha sonra da Öğle Dinlenmesi Kanunu'nu da meclisten geçirmişlerdir.²¹ Bu düzenlemelerin yaklaşan seçimler öncesinde yapılması da ayrıca dikkat çekicidir. Diğer yandan her ne kadar büyük toprak sahiplerinin, tarım burjuvazisinin çıkarlarını yansıtsa da, köylüye sınırlı da olsa toprak dağıtımı yapılmış, Ziraat Bankası'nın kredi hacmi genişletilmiş ve kredi dağıtımında cazip koşullar oluşturulmuş ve tarım ürünlerinin taban fiyatları, iktisadi bunalım dönemlerinde ve iç ve dış ticaret hadlerinin tarım aleyhine döndüğü dönemlerde bile, konjonktürün aksine, bilinçli stratejilerle yüksek tutulmaya devam edilmiştir.

Demokrat Partinin iktisadi krize bütün müdahalelerine rağmen, sermaye birikim rejiminin tıkanması sonucunda, iktidar bloku içerisindeki sınıf fraksiyonları arasındaki bölüşüm savaşının önüne geçilememiştir. Demokrat Parti'nin, tarım ve ticaret burjuvazisinin kesimsel çıkarlarını geliştirmeye yönelik açık tercihiyle rağmen, dış ticaret hadlerinin tarım aleyhine sanayi ürünleri lehine döndüğü uluslar arası konjonktürde, cari işlemler bilançosunda karşımıza çıkan açığın neticesinde, ithalatı kısıtlamasının yarattığı ithalat sıkışıklığından kaynaklanan ranttan yararlanan sanayi sermayesinin gelişmeye başlamasına tanık olmaktadır. Üstelik sınırlı da olsa gelen doğrudan yabancı sermayenin ülke sanayi sermayesiyle ortak sanayi yatırımlarda bulunması da bu süreci desteklemiştir.²² Sanayi sermayesinin gelişmesine paralel olarak, tarım ve ticaret burjuvazisi de bu süreçten oldukça karlı çıkmıştır. Yerasimos, büyük toprak sahipleri ile ticaret burjuvazisinin çeşitli devlet politikalarıyla desteklenerek bu süreçte hızla zenginleştiğini vurgulamaktadır. Büyük toprak sahiplerinin gerek krediler ve gerekse tarım ürünleri fiyatlarının devletçe dünya pazarı fiyatlarının üzerinde tutulması yoluyla devlet kasasından kendilerine kaynak aktararak kısa zamanda zenginleşmesine karşılık, ticaret burjuvazisi de ithalat tekellerinin sağladığı olanaklarla hızla gelişmişlerdir. Yerasimos, ülke ekonomisinde bunalımın

21 Bkz. (Makal, 2002:357-358, 364-368).

22 Kazgan (2005:123-124), 1954 ve izleyen yıllarda ithalatın sıkışmaya başlamasının, rekabetsiz ortamda iç ticaret hadlerini ithali sıkışan sanayi malları lehine değiştirdiğini belirterek; dış konjonktürün tarım aleyhine ve sanayi lehine değiştirdiği fiyatların da bu eğilimi desteklediğini vurgulamaktadır. Ayrıca nüfus artışının hızlanması ve tarımdan kente göç yoluyla kentleşme olayının ivme kazanması, ulaştırma ağının genişlemesiyle üretim artması sonucu tarımın pazara açılma süreci, iç pazarı genişletmeye başlamıştı. Buna, kentlere akınla birlikte henüz toplu sözleşme ve grev hakkının bulunmadığı, tarımda emek veriminin çok düşük, dolayısıyla kente gelen emeğin tarımdaki alternatif getirisinin çok az olduğu bu dönemde, düşük ücretli emek kullanım olanağının ortaya çıkması eklenmiştir. Kazgan, ayrıca tutarı az da olsa gelen dolaysız yabancı sermayenin, yerli ortaklıklar kurarak özel sanai girişiminin kısmen de olsa teknoloji, sermaye ve yönetim gibi sorunlarını aşmasına yardımcı olduğunu söylemektedir. Dönem boyunca reel faiz hadlerinin çok düşük hatta enflasyon hızlanırken negatif düzeyde kalmasının da, düşük reel işçi ücretlerine eklenince, sanayileşme yolunda yüksek kârlılık beklentisinin ortaya çıkmaya başladığını ve tarım ürünü girdisi kullanan sanayilerin maliyeti düşüren etkisinin de buna eklendiğini ifade etmektedir.

baş göstermesiyle, söz konusu bu iki kesimin aralarında çekişmenin arttığını, bunun kaynağında ise, büyük toprak sahiplerinin vergi ödememesi, ellerindeki topraklarda yoğun tarım uygulayarak ihracatın artmasına, bu yolla da ülkeye döviz girmesine katkıda bulunmaması, yine büyük toprak sahiplerinin, tasarrufa hiçbir katkıları bulunmamasına rağmen, tarım ürünlerinin belli bir düzeyde tutulması yoluyla, devlet kredilerinden en büyük payı almalarının yattığını ifade etmektedir. Bu iki kesim arasında çatışma, 1954 yılından sonra büyük toprak sahiplerinin ürünlerini pazarlamak amacıyla ticaret alanına kaymaya başlamasıyla daha da keskinleşmiştir.²³ Bütün ibrelerin sanayi sermayesine döndüğü konjonktürde, sanayi burjuvazisinin bu yükselişine rağmen, parti aygıtının tarım burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri tarafından kontrol edildiği ve oy deposunu geniş köylü kitlelerinin oluşturduğu Demokrat Parti, sanayiye karşı tarıma ve ticarete öncelik veren eski çizgisini inatla sürdürmüştür.²⁴

Sermaye birikiminin kesintiye uğradığı iktisadi kriz koşullarında iktidar bloku içerisinde sınıf fraksiyonları arasındaki çelişkilerin artması sınıf koalisyonunun çözülmesine ve ülkede kısa zamanda baş gösteren siyasal bunalıma yol açmıştır. İktisadi bunalımın sarsıcı etkilerine maruz kalan küçük esnaf ve üretici, Demokrat Parti'nin İslami tabanına en büyük tehdit olarak gördüğü Millet Partisi etrafında kümelenmiştir. Demokrat Parti'nin buna tepkisi oldukça sert olmuş, irticayı körüklemekle suçladığı Millet Partisi'ni kapatmış, hatta partinin başkanı Osman Bölükbaşı'nın Kırşehirli olması ve buradan milletvekili seçilmesi nedeniyle Kırşehir ili cezalandırılarak ilçe haline getirilmiştir. Siyasal bunalım koşullarında Demokrat Parti'nin siyasal ve ideolojik söyleminin temel parametresi olan demokrasi ve bu ekseninde savunulan temel hak ve özgürlükler, giderek yerini demokrasinin sınırlandırılması söylemine bırakmış ve bu süreçte Demokrat Parti zor ögesine yaslanmaya başlamıştır. Demokrat Parti'nin bu otoriter yönetiminden rahatsız olan bazı milletvekillerinin istifası neticesinde kurulan Hürriyet Partisi de kuruluş gerekçesi olarak, Demokrat Parti'nin giderek savunduğu demokrasi prensibini askıya alması ve ihlal etmesini göstermiştir. Sanayi burjuvazisinin sözcüsü olan Hürriyet Partisi'nin kuruluş gerekçesini bu şekilde açıklamasına rağmen, bu sürecin gerisinde, güçlenen sanayi sermayesinin, Demokrat Parti'nin ısrarla tarım ve ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına öncelik vermesinden duyduğu rahatsızlığın ve Demokrat Parti'yi artık kendi kesimsel çıkarlarının temsilcisi olarak görmemesinin yattığı söylenebilir.

23 Yerasimos(1980:749-750), bu süreçteki en ünlü girişimin, Adana ve çevresindeki pamuk ekimiyle uğraşan toprak ağalarına bağlı Akbank olmak üzere, büyük toprak sahiplerinin egemen olduğu yeni mali grupların ortaya çıktığını ve bunların İş Bankası gibi geleneksel iş çevrelerine bağlı kuruluşlarla yarışmaya girdiğini belirtmektedir.

24 Bkz. Sungur Savran (1987), “ 1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler”, 11 Tez, S: 6, s: 132-169.

Siyasal bunalım derinleştikçe, Demokrat Parti giderek toplumda yükselen muhalefeti dizginlemek adına daha sert tedbirler almaya başlamıştır. Bu doğrultuda üniversiteler, yargı, basın, siyasal partiler çeşitli araçlarla baskı altına alınmaya çalışılmış, fakat bu müdahaleler muhalefet dalgasının büyümesinden başka işe yaramamıştır. Bu baskı tedbirleri giderek Demokrat Parti'nin temsil bunalımına düşmesine yol açmıştır. Aydınların tepkilerine 1960 yılına doğru yaygın öğrenci gösterileri de eklenince, Demokrat Parti giderek daha hırçın bir politika izlemeye başlamıştır. Yaşanılan siyasal bunalımın keskinleştikçe toplumda kutuplaşmalar artmış, bu sürecin en keskin ucunu ise, Demokrat Parti genel başkanı Menderes'in kin ve husumet cephesi olarak nitelendirdiği muhalefete karşı, toplumu kendilerinin başını çektiği vatan cephesini kurmaya çağırması oluşturmuştur. Vatan Cephesi'nin kurulması yönündeki çağrı, toplumsal kutuplaşmanın en uç göstergesini oluşturmasının yanı sıra, aynı zamanda, Demokrat Parti'nin yaşadığı temsil bunalımı nedeniyle, hegemonyasını diğer sınıfsal kesimler üzerinde tesis edememesinin de açık bir tezahürü olarak kabul edilebilir. Demokrat Parti'nin yaşadığı bu temsil ve hegemonya bunalımı nedeniyle, diğer siyasal partilerle açık bir siyasal çatışmaya girdiği söylenebilir. Zira bu çatışmanın emareleri, 1957 seçimlerinden önce Millet Partisi'nin kapatılmasının akabinde onun yerine kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi, Hürriyet Partisi ve CHP'nin Demokrat Parti'ye karşı birleşerek ya da karma liste oluşturarak seçimlere girmesinin engellenmesi adına, seçim sisteminde yapılan tadilatlarla ve muhalefetin nisbi seçim sistemi talebine Demokrat Parti'nin duyarsız kalması sürecinde de bulunabilir. Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılmasıyla giderek sertleşen iktidar mücadelesi neticesinde, bardağı taşıran son damla mecliste tahkikat komisyonunun kurulması olmuştur.

İşte bu koşullar altında gerçekleştirilen 1960 darbesinin, siyasal iktidarın üstesinden gelemediği bu çelişkilerin zor yoluyla çözülerek, sanayiye dayalı sermaye birikiminin önünü açmak, koşullarını hazırlamak ve sanayi burjuvazisinin kesimsel çıkarlarına yönelik olarak, yasal-politik üst yapıyı yeniden düzenlemek için gerçekleştirildiği söylenebilir. 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne yol açan sürecin temelinde sanayi burjuvazisinin 50'li yılların bir sınıf dilimi olarak yükselmesinin ve burjuvazinin öteki dilimlerine karşı kendi özgül çıkarlarını savunmaya başlamasının yattığını ifade edilebilir.²⁵

“Her şeyden önce darbe, sanayi burjuvazisinin, iktidar blokunun o güne kadar yönetici konumunda olan öteki unsurlarıyla çelişkisinin başka araçlarla çözülemediği bir durumda, zora dayanan bir çözümdür....27 Mayıs'la sanayi burjuvazisinin öteki hakim sınıf dilimlerine karşı önemli bir mevzi kazanması, en önemli ifadesini 27 Mayıs'ın miras bıraktığı iktisat siyaseti çerçevesinde(planlama,

25 Bkz. (Savran, 1987: 136).

sanayinin korunması...vb.) ve siyasal rejimde bulacak olan siyasi üst yapının tarımsal/ticari sermaye birikiminden sınav sermaye birikimine geçişin ihtiyaçlara uyarlanması olduğu söylenebilir”²⁶

1960 darbesi, akabinde hazırlanan 1961 Anayasası ve getirdiği yeni kurumlar (DPT, Anayasa Mahkemesi, MGK...vs) sanayileşmeye dayalı sermaye birikim stratejisine geçişin yasal-politik üst yapısının hazırlanmasında başat rolü oynamıştır. Darbe, Demokrat Parti iktidarının son döneminde uygulanan iktisat politikaları ile kesimsel çıkarları tehlikeye düşen özellikle sanayi burjuvazisi ile bu politikaların baskıcı usullerle yaşama geçirilmesine tepkili aydınlar, ordu ve bürokrasi arasında zımnî bir ittifak üzerinde yükselmiştir. Sanayi burjuvazisinin görece zayıf bir konumda olmasına rağmen, bürokratların, askerlerin ve aydınların desteğinde 1960 darbesi ile projesini ve hâkimiyetini vaktinden evvel gerçekleştirmiştir.²⁷ Zira sanayi burjuvazisi kendi kesimsel çıkarlarını gerçekleştirmek ve gelişebilmek için devletin bilinçli iktisadi politikalar doğrultusunda gerekli olan teşvik ve desteğini talep etmekteydi. 1960 darbesi sanayi burjuvazisinin bu talepleri doğrultusunda, ithal ikameci sermaye birikim stratejisi iktisadi planlama politikaları ile teşvik edilmesi ve bu birikim rejiminin gerekleri doğrultusunda kıt iktisadi kaynakların (döviz ve kredi) politik mekanizmalar ile sanayi burjuvazisine aktarımını ve hem toplumsal yumuşamanın sağlanması hem de gerekli iç pazarın yaratılıp devam ettirilmesi amacıyla gelirin yeniden bölüşülmesi için yasal-politik üst yapının da yeniden düzenlenmesini olanaklı kılmıştır. Bu amaçla 1961 Anayasası ile yeni bir takım kurumlar oluşturulmuş, (örneğin Devlet Planlama Müsteşarlığı)²⁸ iktisadi politikalar planlama tabanına oturtularak karma ekonomi modeli olarak ifşa edilmiştir. Örneğin II. Koalisyon hükümet programında Türk ekonomisinin kalkınma hedefine, özel teşebbüsün ve devlet sektörünün yan yana ve ahenkli bir şekilde çalışacağı bir ekonomik düzen içinde ulaşacağı ve özel teşebbüsün yaratıcı gücünden olduğu kadar, devletin kalkınma yolunda vazgeçilmez gayretlerinden de ahenkli bir biçimde faydalanılacağı belirtilmektedir.

26 Bkz. (Savran, 1997:94-96).

27 Bkz. Çağlar, Keyder (1995), Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları. Erder (2003:IX-XIII), Demokrat Parti döneminde muhalefetin öne sürdüğü görüşlerin, dünya kapitalizminin kuruluşları tarafından savunulan düşüncelerle de örtüştüğünü söyleyerek, söz konusu bu örtüşmenin, ortak paydasını teşkil eden planlı kalkınma yönteminin, Türkiye’de uygulandığını ve bunun yanı sıra, planlı kalkınmanın aynı zamanda kapitalizmin, az gelişmiş ülkeler bağlamında temel paradigması olduğunu da sözlerine eklemektedir. Planlamanın 1960’ların koşulları içerisinde, Türkiye’de kapitalizmin akılcı temellere oturtulmasını öngören bir anlayışın ürünü olduğunu belirtmektedir.

28 Keyder (1995:204), DPT sayesinde kıt kaynakların ve bu kaynakları kullananların elde edeceği rantın, en üst idari düzeye erişme imkânı bulunan sanayi burjuvazisine gitmesinin sağlandığını vurgulamaktadır. Ayrıca DPT faaliyetlerinin en önemsinin yönünün sübvansiyonlu kredilerin ve kıt dövizin tahsisi için onayının gerekmesini belirterek, böylelikle de siyasi tahsis süreçlerine ve dolayısıyla piyasada pazarlık yerine en üst idari düzeyde pazarlığa, ayrıcalıklı bir yer bulan durumun yaratıldığını da sözlerine eklemektedir.

Sonuç olarak, 1960 Darbesi, temelde 1950’li yılların ortalarından itibaren, yukarıda ifade edildiği gibi, hem ulusal hem de uluslar arası dinamiklerdeki gelişmelerin ışığında güçlenen sanayi burjuvazisinin, hükümetin iktisadi ve mali politikalarını kendi kesimsel çıkarlarını doğrultusunda yönlendirebilme arzusuyla, Demokrat Parti’nin konjonktürdeki gelişmelere rağmen, temel politikalarında ısrarla tarım ve ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin kesimsel çıkarlarına öncelik tanınması konusundaki ısrarlı tutumu arasındaki çelişkiye dayanmaktadır. Tarıma dayalı sermaye birikim rejiminin tıkanması, iktidar bloku içerisindeki sınıf fraksiyonları arasındaki çelişkileri artırarak bölüşüm kavgasını şiddetlendirmiş, iktidar blokunda sınıf koalisyonunun dağılması ise, çok geçmeden ülkede ciddi bir siyasal bunalımın patlak vermesine yol açmıştır. Bu bunalım atmosferinde kurulan Hürriyet Partisi, sanayi burjuvazisinin kesimsel çıkarlarını temsil etmekte, siyasal söylemini de büyük ölçüde, Demokrat Parti’nin siyasal bunalım konjonktüründe giderek baskıya dayanması ve otoriterleşmesi karşısında, demokrasiye dayandırmaktadır. 1959 yılında Hür Parti’nin CHP’ye katılması ile yayınlanan İlk Hedefler Beyannamesinde ilan edilen temel prensiplerin izdüşümleri, 1961 Anayasasına yansımıştır. Örneğin yargı bağımsızlığı, hâkim teminatı, Anayasa Mahkemesi’nin kurulması, çift meclis, üniversitelere muhtariyet verilmesi, basın özgürlüğü, nisbi seçim sisteminin benimsenmesi, iktisadi alanda planlama... vb. ilkeler, 1961 Anayasası’nın da temel prensipleri olmuştur. Bu bağlamda, henüz yeterli olgunluğa ve güce erişememiş olan sanayi burjuvazisinin kesimsel çıkarları doğrultusunda ve dış dinamiklerin de belirleyiciliği altında 1960 darbesi, tarıma dayalı sermaye birikim rejiminden, sanayiye dayalı sermaye birikim rejimine geçişin koşullarını hazırlamıştır. Darbe sonrasında hazırlanan yeni anayasa ise, bu sermaye birikim rejimine uygun olarak yasal-politik üst yapının yeniden düzenlenmesinde başat rolü oynamıştır.

KAYNAKÇA

Aktar, Ayhan (2006). Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İstanbul:İletişim Yayınları.

Boratav, Korkut (2003). Türkiye İktisat Tarihi:1908-2002, Ankara:İmge Kitabevi.

Koçak, Cemil (2003). Türkiye’de Milli Şef Dönemi:1938-1945, İstanbul:İletişim Yayınları.

Erder, Nejat (2003). “Planlama Deneyiminin Tarihsel Arkaplanı”, Planlı Kalkınma Serüveni: 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimi içinde, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Jessop, Bob (2005). Hegemony, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet, (Der. B. Yazar; A. Özkazanç), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kazgan, Gülten (2003). Tarım ve Gelişme, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, Gülten (2005). Türkiye Ekonomisinde Krizler:1929-2001, İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyder, Çağlar (1983). Toplumsal Tarih Çalışmaları, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Keyder, Çağlar (1995). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Çağlar (2005). Memâlik-i Osmaniye’den Avrupa Birliğine, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Kılçık, Haluk (1991). Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, Cilt, 2, (Haz. Haluk Kılçık), Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Köymen, Oya (2008). Kapitalizm ve Köylülük:Ağalar, Üretenler, Patronlar, İstanbul:Yordam Kitap.
- Makal, Ahmet (2002). Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:1946-1963, Ankara: İmge Kitabevi.
- Poulantzas, Nicos (2004). Faşizm ve Diktatörlük, (Çev. A. İnsel), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Savran, Sungur (1987). “1960, 1971, 1980:Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler”, 11 Tez, sayı.6, s.132-169.
- Savran, Sungur (1997). Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri, İstanbul: Kardelen Yayınları. Yerasimos, Stefanos (1980). Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye:Bizans’tan 1971’e, (Çev.B. Kuzucu), İstanbul:Gözlem Yayınları.
- Yücekök, Ahmet (1971). Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı:1946-1968, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.